ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-5

ODIL YOQUBOVNING “ULUG‘BEK XAZINASI” ASARINING LEKSIKASI XUSUSIDA

A.A.Bo‘tayev – JDPU o‘qituvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada Odil Yoqubovning “Ulug‘bek xazinasi” asaridagi leksik birliklar tahlil qilingan. Asarda qo‘llanilgan tarixiy, ilmiy, emotiv, milliy va xalqona leksik qatlamlar yoritilib, ularning asar badiiy qimmatiga ta’siri ko‘rsatib berilgan. Tadqiqotda leksik vositalarning obraz yaratish, tarixiy muhitni jonlantirish va psixologik holatlarni tasvirlashdagi o‘rni ochib berilgan.

Аннотация

В данной статье проводится лексический анализ произведения Одиля Йокубова «Сокровище Улугбека». Рассматриваются исторические, научные, эмоциональные, национальные и разговорные лексические слои, использованные в произведении, и их влияние на художественную ценность текста. В исследовании показана роль лексических средств в создании образов, воссоздании исторической атмосферы и передаче психологических состояний героев.

Abstract

This article presents a lexical analysis of Odil Yoqubov's work “Ulugbek’s Treasure.” The study highlights the historical, scientific, emotive, national, and colloquial lexical layers used in the text and their contribution to the artistic value of the work. It also explores the role of lexical devices in character development, historical atmosphere reconstruction, and depiction of psychological states.

O‘zbek adabiyotining zabardast vakillaridan biri Odil Yoqubov o‘zining ko‘plab asarlari orqali o‘zbek xalqining tarixiy xotirasi, madaniy merosi va ma’naviy olamining teran qatlamlarini ochib bergan. Ayniqsa, uning “Ulug‘bek xazinasi” nomli tarixiy-publitsistik asari o‘zbek mumtoz tafakkuri, ilm-fan va tarixiy haqiqatlar asosida yaratilgan bo‘lib, bu asar faqat syujet rivoji bilan emas, balki unda qo‘llanilgan til vositalari, ayniqsa leksik boylik bilan ham alohida e’tibor qozongan. Mazkur maqolada asarning leksik qatlamlari, ularning tasnifi, ma’nodoshligi, tarixiy va emotsional rang-barangligi tahlil qilinadi.

Tarixiy leksika - “Ulug‘bek xazinasi” asarida tarixiy leksika asosiy o‘rinlardan birini egallaydi. Asar voqealari XV asrda, buyuk alloma Mirzo Ulug‘bek yashagan davrda bo‘lib o‘tganligi sababli, o‘sha davrga oid ko‘plab tarixiy termin va so‘zlar ishlatilgan. Masalan, “madrasai oliya”, “rasadxona”, “ziji jadid”, “sulton”, “amir”, “xazinabon”, “zarrab” kabi so‘zlar shu qatlamga kiradi. Bu leksik birliklar orqali yozuvchi o‘quvchini tarixiy muhitga olib kiradi, obrazlarning tabiiyligini ta’minlaydi. Tarixiy leksikaning qo‘llanishi asarning realizm darajasini oshiradi va davr ruhi bilan uyg‘unlikda tasvir yaratishga xizmat qiladi.

Ilmiy va terminologik leksika – Asarning asosiy g‘oyasi – ilm-fanning, ayniqsa astronomiya fanining qadimdan yurtimizda taraqqiy topgani va bu jarayonda Ulug‘bek kabi allomalarning o‘rni haqida bo‘lgani sababli, unda ko‘plab ilmiy terminlar ham uchraydi. “Zij”, “quvvayi ko‘z”, “ko‘zatish nuqtasi”, “yulduz jadvali”, “asbob-ul-hay’a”, “matematik asoslarga tayangan holda” kabi iboralar Ulug‘bekning ilmiy merosini tasvirlashda til vositasi sifatida xizmat qiladi. Bu terminlar orqali nafaqat tarixiy haqiqat ochiladi, balki o‘quvchiga o‘sha davr ilmiy tafakkurining chuqurligi ham yetkaziladi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-5

Emotiv va ekspressiv leksika – Asarda Ulug‘bek shaxsining ichki kechinmalari, ilmiy faoliyati, davr ziddiyatlari va ijtimoiy bosimlar fonida uning ruhiy holati tasvirlangan. Bu tasvirlarda emotsional va ekspressiv leksik vositalar muhim rol o‘ynaydi. “Qalbi ezildi”, “iztirobga tushdi”, “vijdon azobi”, “ruhiy siqilish”, “yuksak ilhom” kabi ifodalar Ulug‘bekning insoniy jihatlarini ochishga yordam beradi. Bu leksik birliklar obraz psixologiyasini chuqurlashtirish bilan birga, o‘quvchida hamdardlik tuyg‘usini uyg‘otadi. Emotiv leksika asarning badiiy qiymatini oshirishda asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Xalq og‘zaki nutqi va milliy leksika - “Ulug‘bek xazinasi”da xalq og‘zaki ijodiga mansub iboralar, maqollar, dialektal birliklar hamda milliylikni ifodalovchi leksik vositalar tez-tez uchraydi. Bu so‘zlar asarga milliy kolorit beradi. Masalan, “ayov”, “jonim aytmasa”, “odamiylik yuzasidan”, “yurt tuprog‘i”, “xalq dardi” kabi iboralar orqali asardagi obrazlar xalqona va tabiiy ko‘rinishda aks ettiriladi. Ayniqsa, xizmatkorlar, oddiy xalq vakillarining nutqida bu kabi leksik birliklarning ko‘plab ishlatilgani asarning ijtimoiy qatlamlar o‘rtasidagi farqni ham yoritadi.

Xulosa qilib aytganda Odil Yoqubovning “Ulug‘bek xazinasi” asari leksik jihatdan nihoyatda boy va murakkab tuzilmaga ega. Unda tarixiy, ilmiy, ekspressiv, emotsional va milliy leksika uyg‘un holda ishlatilgan. Bu uyg‘unlik asar badiiy qiymatini oshiribgina qolmay, o‘quvchini o‘sha davrga, o‘sha muhitga chuqur olib kirishga xizmat qiladi. Leksik vositalarning boyligi va maqsadga muvofiq qo‘llanishi asarni nafaqat badiiy, balki lingvistik jihatdan ham qimmatli manbaga aylantiradi. “Ulug‘bek xazinasi” asarining til jihatlari kelajakdagi tilshunoslik tadqiqotlari uchun ham muhim o‘rganish obyekti bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yoqubov O. Ulug‘bek xazinasi. – Toshkent: Yozuvchi, 1985.
2. G‘afurov N. Badiiy asarda leksik vositalar. – Toshkent: Fan, 1999.
3. Rasulov A. Matn lingvistikasi asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002.
4. Мамедова Л.Л. Лексика и фразеология художественного текста. – Москва: Наука, 1990.
5. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: CUP, 2003.